

Геаграфічныя і прыродазнаўчыя апісанні і даследаванні беларускіх рэгіёнаў

У часы Вялікага Княства Літоўскага ўзніклі не толькі гісторыка-краязнаўчыя, але і прыродазнаўчыя апісанні і даследаванні. Іх кірункамі было картаграфаванне беларускіх зямель, вывучэнне і апісанне іх.

Картаграфаванне з'яўляецца адным з важных інструментаў краязнаўчых даследаванняў, а карты належаць да найбольш дакладных іх крыніцаў. Першыя беларускія геаграфічныя назвы захаваліся на старажытных картах, якія ствараліся ў замежжы, але дакладных звестак там не шмат. У наш час гісторыкі, асабліва Л.Р. Казлоў, выявілі шматлікія гістарычныя карты і даследавалі адлюстраванне на іх вядомых у мінулым геаграфічных аб'ектаў на тэрыторыі Беларусі. На старажытных картах пазначаўся г. Полацк, рэкі Нёман і Заходняя Дзвіна. З-за недастатковасці звестак і недасканаласці картаграфавання старажытныя карты былі няпоўнымі і недакладнымі. Істотна, што некаторыя геаграфічныя аб'екты былі вядомыя далёка за межамі Беларусі. У XV – XVI стст. з'явіліся карты, на якіх былі пазначаныя некалькі беларускіх

гарадоў і рэк, паказаныя назвы «Белая Русь» і «Чорная Русь». У XVI ст. «бацька» польскай картаграфіі Б. Вапоўскі адлюстраван на карце шмат новых населеных пунктаў на землях Беларусі, лясоў і іншых аб'ектаў, выдатна на правіў сетку рэчак. Гэта карта была надрукаваная ў рымскім выданні «Геаграфія» (1507, 1508) і шмат разоў перавыдавалася.

У канцы XVI ст. у Беларусі вялікага поспеху дасягнула картаграфічная дзейнасць. Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка, разумеючы недасканаласць картаграфіі ВКЛ, выдзеліў сродкі і людзей для складання новай вялікай карты краю. Галоўным аўтарам карты быў вядомы гравёр Тамаш Макоўскі. Для яе стварэння былі выкарыстаныя найноўшыя метады картаграфавання. Лічыцца, што ў працы бралі ўдзел езуіты – іх калегіум М.К. Радзівіл залажыў у Нясвіжы. У 1597 г. праца была закончаная, але першае выданне карты (каля 1603 г.) не захавалася. У 1613 г. у Амстэрдаме пад назвай «Magni Ducatus Lithuaniae...» была выдадзеная першая вялікая карта княства маштабам 1:1300 000. Яна адлюстравала фізіка-геаграфічную структуру беларускіх земляў, фактычна ўсе населе-

ныя пункты Беларусі-Літвы. Гэта карта заставалася апошнім словам картаграфіі да паловы XVIII ст. Высокую яе дакладнасць пацвердзіла вывучэнне дакладнасці і паўнаты нанесеных аб'ектаў, праведзенае ў 90-я гады XX ст. навуковым калектывам БДУ і Маскоўскага ўніверсітэта. Не знайшлі сучасныя вучоныя толькі 5 населеных пунктаў, якія былі адзначаны на карце. Такім чынам, сярод мясцовага насельніцтва ў XVI – XVIII стст. з'явіліся спецыялісты, якія дасканала ведалі тагачасную геаграфічную структуру беларускіх зямель і рэгіянальную тапаніміку.

Апісанні прыроды беларускіх краёў пакінулі замежныя падарожнікі і айчыныя храністы і летапісцы. Сярод першых апісанняў беларускіх краявідаў трэба адзначыць фрагменты «Трактату аб двюх Сарматыях» (1517) кракаўскага гісторыка і ўрача Мацея з Мехава, твор «Аб норавах татарцаў, літоўцаў, масквіян» (прыкладна 1550) аўтара пад псеўданімам Міхалон Літвін, апісанні пасля Свяшчэннай Рымскай імперыі С. Герберштэйна, рускага стольніка П.А. Талстога і інш. Мяркуючы па іх апісаннях, Літва-Беларусь уяўлялася раўнінным краем з вялікімі лясамі, вельмі багатая сваім жывёльным светам, але з дрэннымі дарогамі і мастамі. У XV ст. звесткі аб фаўне асобных мясцінаў Беларусі падаў Я. Длугаш у «Cographia Regni Poloniae», дзе ёсць раздзел, прысвечаны фаўне. Ён падрабязна апісаў розныя віды і групы звяроў, птушак і рыб, адзначыўшы іх шматлікасць, пералічыў віды рыб у асобных азёрах.

Мацей з Мехава аб прыродзе беларускіх зямель паведамляў: «Дзікіх звяроў там больш, чым ва ўсім хрысці-

янскім свеце». Ён пералічыў найбольш буйных: «...буйвалы і лясныя быкі, якіх яны на сваёй мове называюць турамі або зубрамі, дзікія аслы і лясныя коні, алені, лані, газелі, козы, дзікі, мядзведзі, куніцы, вавёркі, расамахі, велічынёй з сабаку і з кацінай пысай, падобныя да лісіцы, чорнага колеру, харчуюцца трупамі...» і інш. Таямнічасць і рэдкасць магутных зуброў выклікала зацікаўленасць сярод адукаваных еўрапейцаў. Прыгожы гімн гэтаму сімвалічнаму для Беларусі зверу склаў Мікола Гусоўскі ў «Песні пра зубра». Здзіўляліся замежнікі, як лёгка прыручаліся мядзведзі, якія сустракаліся нават у дамах. Асобныя феадалы мелі звярынцы. П. Талстой адзначыў: «Ад таго ж горада Міра з паўварсты – месца вялікае, сасновым гаем акружанае. Гэта таго ж Радзівіла звярынец. У тым звярынцы шмат аленьяў, ласёў, сайгакаў і іншых звяроў». У рэках і азёрах Беларусі ў той час было багата рыбы. Міхалон Літвін часта быў сведкам лоўлі рыбы ў Прыпяці і яе прытоках паблізу Мазыра. Вось фрагмент з яго апісанняў: «У рэках тут мноства асятроў і іншых вялікіх рыб, якія ўзнікаюцца з мора ўверх па рэках, у прэсную ваду. Па гэтай прычыне многія рэкі называюцца залатымі, асабліва Прыпяць. Далей ён называе месца каля Мазыра, якое «штогод у сакавіку напаўняецца такой колькасцю рыбы, што кінутая ў яе дзіда затрымліваецца і стаіць стырчком, нібы ўторкнутая ў зямлю. Адтуль чэрпалі рыбу і за адзін дзень напаўнялі ёю да тысячы вазоў, што належаць купцам, якія штогодна прыязджаюць на гэты час».

Валянціна САІТАВА
(Працяг будзе)